

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR
SEMPOZYUMU
IX

11-13 Kasım 2016

B İ L D İ R İ L E R

CİLT I

EDİTÖR

DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

**ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IX**

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın / Dr. Coşkun Yılmaz / Prof. Dr. Cengiz Tomar
Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. Cemalettin Şahin
Prof. Dr. Erhan Afyoncu / Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı / Doç. Dr. Uğur Demir

Yayın Koordinatörü ve Görsel Araştırma

Serkan Osmanlıoğlu / Hasan Yapıcı

İmla ve Tashih

Cemal Toksoy / Serkan Osmanlıođlu

Fotoğraf

SMEY / İsmail Küçük / Üsküdar Belediyesi / Müellifler

Kapak Fotoğrafları

Kadir Kendüzler (Gülnuş Emetullah Sultan Camii)

Tasarım ve Uygulama

SMEY / Bülent Avnamak

Baskı ve Cilt

BİLNİT MATBAACILIK

Dudullu Organize Sanayi Bölgesi Birinci Cadde No: 16
Esenkent-Ümraniye/İSTANBUL

ISBN: 978-605-9719-22-3

İstanbul 2017

Kitabın telif hakları Üsküdar Belediyesi'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas yapılamaz.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Mimar Sinan Mah. Çavuşdere Cad. No: 35

ÜSKÜDAR / İSTANBUL

Tel: 0216 531 30 00 • Faks: 0216 531 32 25

Osmanlı Üsküdar'ında Çocuk Olmak (XVI. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında)

DR. COŞKUN YILMAZ
Marmara Üniversitesi

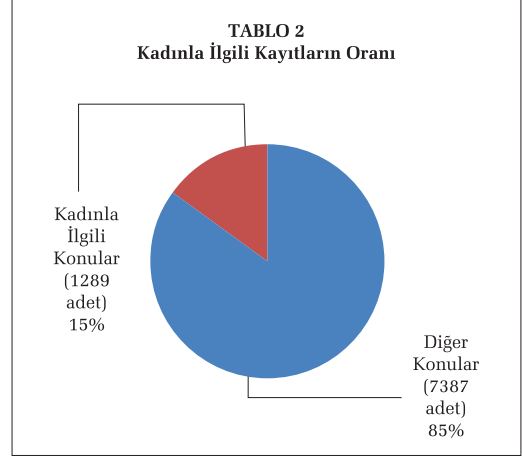
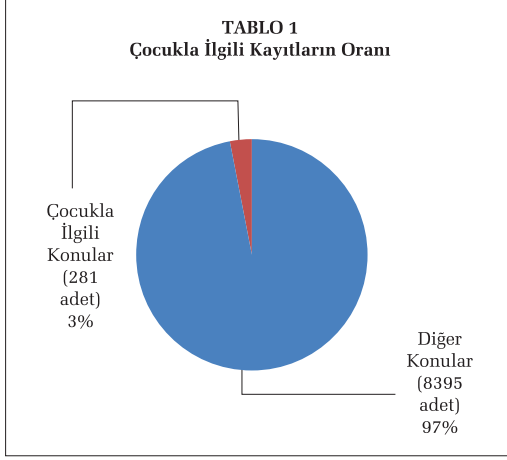
COŞKUN ÜNSAL
Marmara Üniversitesi

Tarihçiliğimizde insanı konu alan, başka bir ifadeyle toplumun farklı kesimlerini yaşamışlıklar üzerinden inceleyen çalışmalar, olması gerekenin çok altındadır. Bu minvalde kadın ve çocuk konusu da aynı makus talihe sahiptir. Konuların çeşitliliği nedeniyle kadı sicilleri,¹ bize çok geniş bir alanda ve yaşamışlıklar üzerinden insan hikâyeleri sunmakta, toplumun farklı kesim ve katmanlarına doğru yolculukta önemli bir rehberlik görevi üstlenmektedir. Bu kayıtlarda, pek çok kronikte ve arşiv vesikasında bulunmayan ayrıntı veya alan zenginliği yer almaktadır. Kadın ve çocuk konusunda da böyledir.

Bu araştırmada Üsküdar kadı sicilleri üzerinden bir çocuk okuması yapıldı. Çocuk meselesi ele alınırken hem konu ile bağı da dikkate alınarak annelerle, Üsküdarlı hanımlarla ilgili veriler de dikkate alınıp değerlendirildi. Bu çerçevede, Üsküdar'ın XVI. yüzyıldaki durumu genel olarak incelenmeye çalışıldı. Sonra da, Nefs-i Üsküdar ve ona bağlı yerlerde çocuğun doğumuyla başlayan süreç, kadı sicillerindeki kayıtlardan hareketle ortaya konulmaya gayret edildi. Çocukla ilgili davaların Üsküdar'daki dağılımı ortaya konularak, bu davaların genel hatlarıyla hangi konuları ihtiva ettiği açıklandı. Araştırma için taranan, 10 adet sicilde bulunan² toplam 8676 kayıttan 281 tanesi çocuklarla; 1.289'u ise kadınlarla ilgilidir. (Tablo 1 ve Tablo 2)

1 Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXIX, İstanbul 2010, s. 8-11.

2 Bu çalışmada istifade edilen 10 cilt, İSAM ve İstanbul Kalkınma Ajansı ortaklığında, proje yönetmenliğini Prof. Dr. M. Âkif Aydın ve editörlüğünü de Dr. Coşkun Yılmaz'ın yürüttüğü 40 ciltlik Kadı Sicilleri Projesi çerçevesinde yayımlanmıştır. (Bkz. <http://www.kadısicilleri.org/yayin.php>).

Bu tebliğde, Üsküdar'daki çocukların bakımı, büyütülmesi, eğitimi, meslek mensubu olması, dini mensubiyetleri, anne-baba-çocuk ilişkileri, çocuklara uygulanan hukuki koruma, çocukların ekonomik durumları, yetimlere vasi tayini, mallarının korunması, vasileri, anne-baba ilişkileri, çocukların maruz kaldığı taciz vb. suçlar, çocukların işlediği suçlar, bunlara karşı yaptırımlar, Müslüman ve gayrimüslim, kız ve erkek çocukların isimleri, çocuk evlilikleri, çocuk işçiler, çocukların evlatlık verilmeleri, Üsküdarlı ailelerin çocuk sayısı, denetimli bakım gibi konular, kadı sicillerinden hareketle incelenmeye çalışıldı³.

Çocuk Sayısı

Kadı sicillerinde yer alan ve vefat eden kimselerin mal varlığının kaydedildiği tereke kayıtları, aynı zamanda eş ve çocuk sayısı hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Nitekim bu konu hakkında taranan 100'ün üzerindeki tereke kaydının 94 tanesinde ölen kişinin çeşitli sayılarda çocuğu olduğu anlaşılmıştır. Diğer tereke sahiplerinin malları ise; bazılarının varissiz ölmesi sonucu devlete intikal etmiş, çocuğu olmayan bazı şahısların malları ise eşine, annesine ve babasına paylaştırılmıştır⁴. Terekelerden çıkan sonuçlar dikkate alınırken gözden kaçırıl-

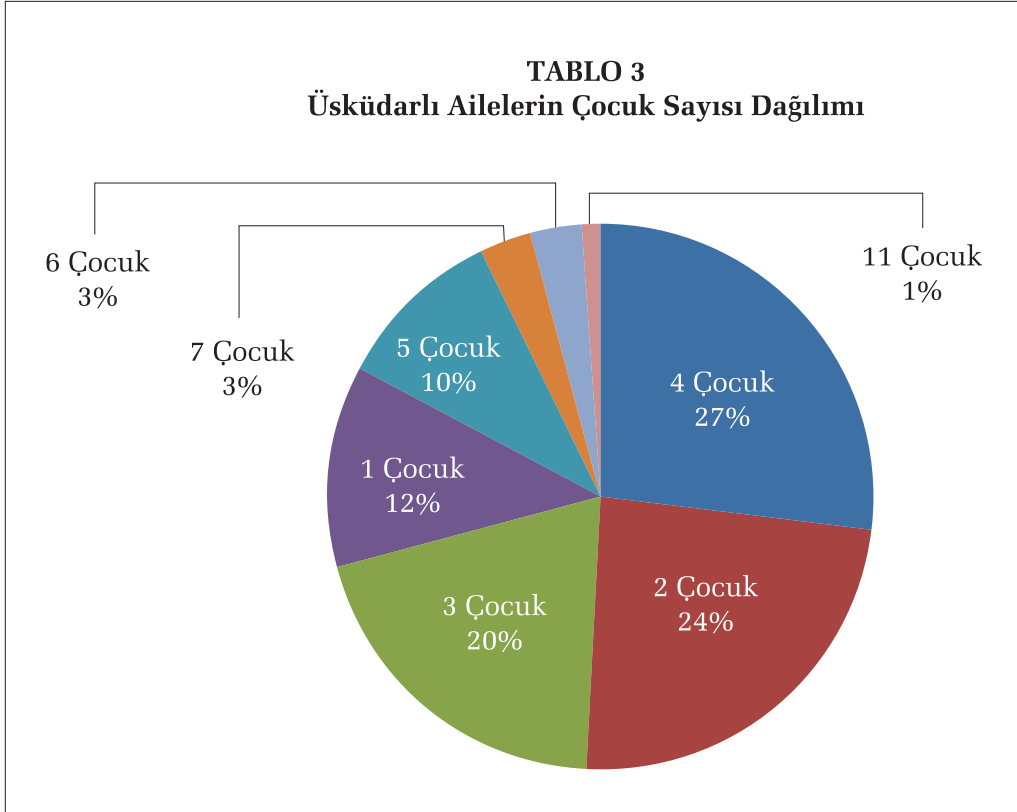
3 Hanefi Bostan, "XV-XVII. Yüzyıllarda Üsküdar Nahiyesi Köylerinde Sosyal ve İktisadi Hayat", Üsküdar Sempozyumu Bildirileri, c. VI/II Coşkun Yılmaz (edit.), İstanbul 2008, s. 365-402; M. Hanefi Bostan, "Üsküdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XLII, İstanbul 2012, 364-368; Ahmet Güneş, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Üsküdar'ın mahalleleri ve Nüfusu*, Üsküdar sempozyumu I Üsküdar Sempozyumu (I : 2003 : İstanbul), Zekeriya Kurşun; ve dğr. (edit.), İstanbul 2004, s.48. 16. Yüzyılın başlarında Üsküdar Naipliği'ne bağlı olan 18 köy için bkz. (İstanbul Kadı Sicilleri *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil* (H.919-927/M.1513-1521), M. Âkif Aydın (Proj. Yön.), Coşkun Yılmaz (edit.), Hilal Kazan, Kenan Yıldız (haz.), İstanbul 2008, s. 110, hk. 20.)

4 XVI. yüzyıl Üsküdar Kadı Sicilleri'nde yalnızca 2 erkeğin birden fazla kadınla evli olduğu tespit edilebilmiştir. (Bkz. İstanbul Kadı Sicilleri *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil* (H.924-927/M.1518-1521), M. Âkif Aydın (Proj. Yön.), Coşkun Yılmaz (edit.), Rıfat Günalan-Vildan

Sarayda bir doğum
sahnesi,
Zenânnâme.

maması gereken en önemli husus, elde edilen verilerin baba veya annenin vefatı sıradaki çocuk sayısını gösteriyor olmasıdır. Zira sağlık sisteminin henüz gelişmediği, salgın hastalıkların şehirlerde kol gezdiği de dikkate alınır ulaşılan sonuçların tam olarak gerçek çocuk sayısını yansıtmayacağı da ortaya çıkmaktadır. Bu manada taranan terekelerden 25 aile 4 çocuklu; 23 aile 2 çocuklu; 19 aile 3 çocuklu; 11 aile 1 çocuklu; 9 aile 5 çocuklu; 3 aile 7 çocuklu; 3 aile 6 çocuklu; 1 ailenin de 11 çocuklu olduğu tespit edilmiştir. (Tablo 3)

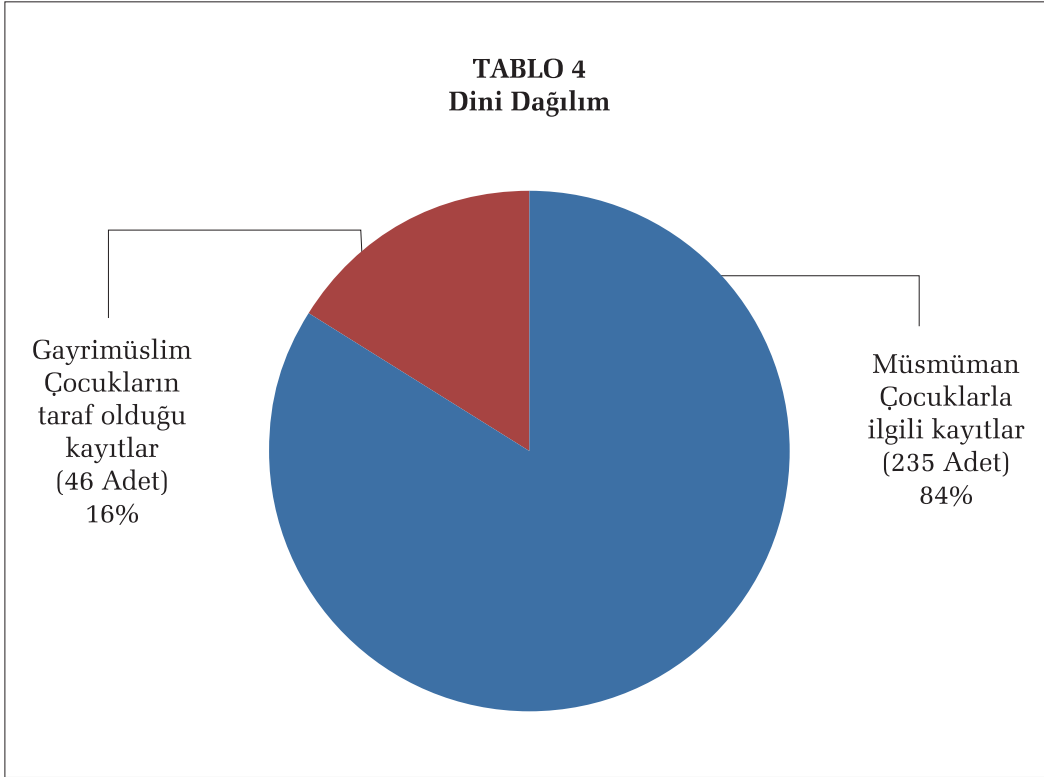

Çocuklarla İlgili Mahkemeye Yansıyan Meselelerin Dini, Yerleşim Birimleri ve Konu Dağılımı

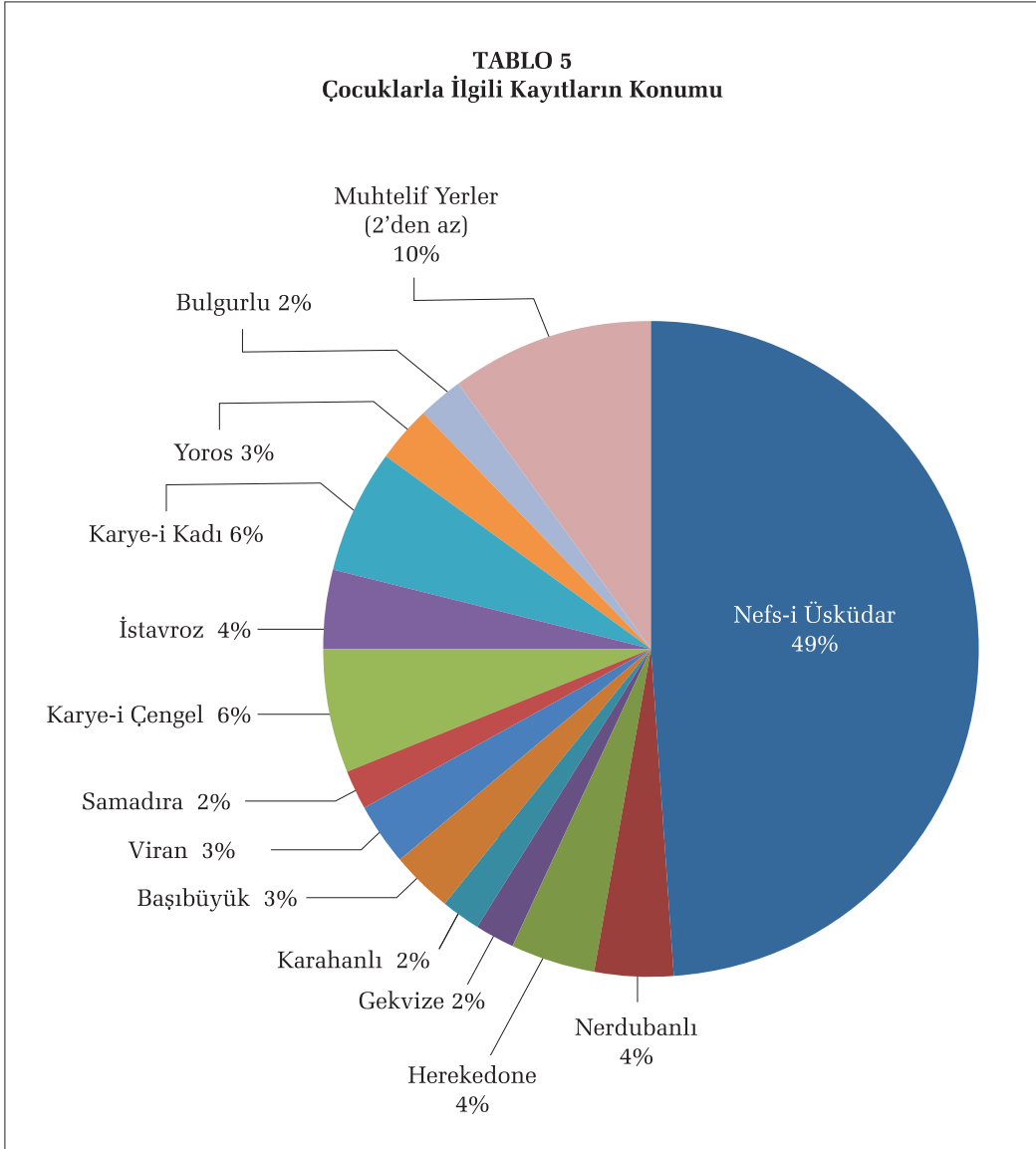
XVI. Asırda Üsküdar'da çocuklarla ilgili mahkemeye yansıyan davalardan 55 tanesi Üsküdar'da yaşayan ailelerin çocuklarıyla ilgiliyken geri kalan davalar ise Karye-i Çengel (Çengelköy) (7), Karye-i Kadı (Kadıköy) (7), Nerdübanlı (Merdivenköy) (5), İstavros (Beylerbeyi) (5), Herekedone (4), Başbüyük (3), Viran (3),

Kemal vd. (haz.), İstanbul 2010, s. 266, hk. 514; İstanbul Kadı Sicilleri *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil* (H.990-991 / M.1582-1583), M. Akif Aydın (Proj. Yön.), Coşkun Yılmaz (edit.), Hilal Kazan-Kenan Yıldız (haz.), İstanbul 2010, s. 149, hk. 279).

Gekvize (Gebze) (2), Karamanlı (2), Samandıra (2), Yoros (3), Bulgurlu (2) ve diğer bazı yerlerde gerçekleşen davalardan oluşmaktadır. Çocuklarla ilgili davaların bölgelere göre tespit edilen bu dağılımları, Üsküdar'ın ve Üsküdar'a bağlı olan yerlerdeki Müslüman-Gayrimüslim nüfus ortalaması hakkında da önemli veriler sağlamaktadır. Nitekim Karye-i Çengel ile ilgili olan 7 davanın da Gayrimüslim çocuklarla ilgili olması; Karye-i Kadı ile ilgili olan 7 davadan sadece 1'inin Müslüman çocuklarla ilgili davalardan oluşması; Nerdübanlı ile ilgili olan 5 davadan 4'ünün Müslüman çocuklarla ilgili olması; İstavros ile ilgili olan 5 davadan 4'ünün Gayrimüslim çocukların davalarıyla ilgili olması; Nefs-i Üsküdar'daki davaların çoğunluğu ise Müslüman çocukların davalarıyla ilgili olması XVI. Yüzyılda Üsküdar nüfusu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çocuklarla ilgili davaların geneline bakıldığında 281 adet davanın 235'i Müslüman çocukların durumu ile ilgili meselelerden oluşurken sadece 46 davanın gayrimüslim çocuklarla ilgili davalardan oluştuğu göze çarpmaktadır. (Tablo 4 ve Tablo 5)

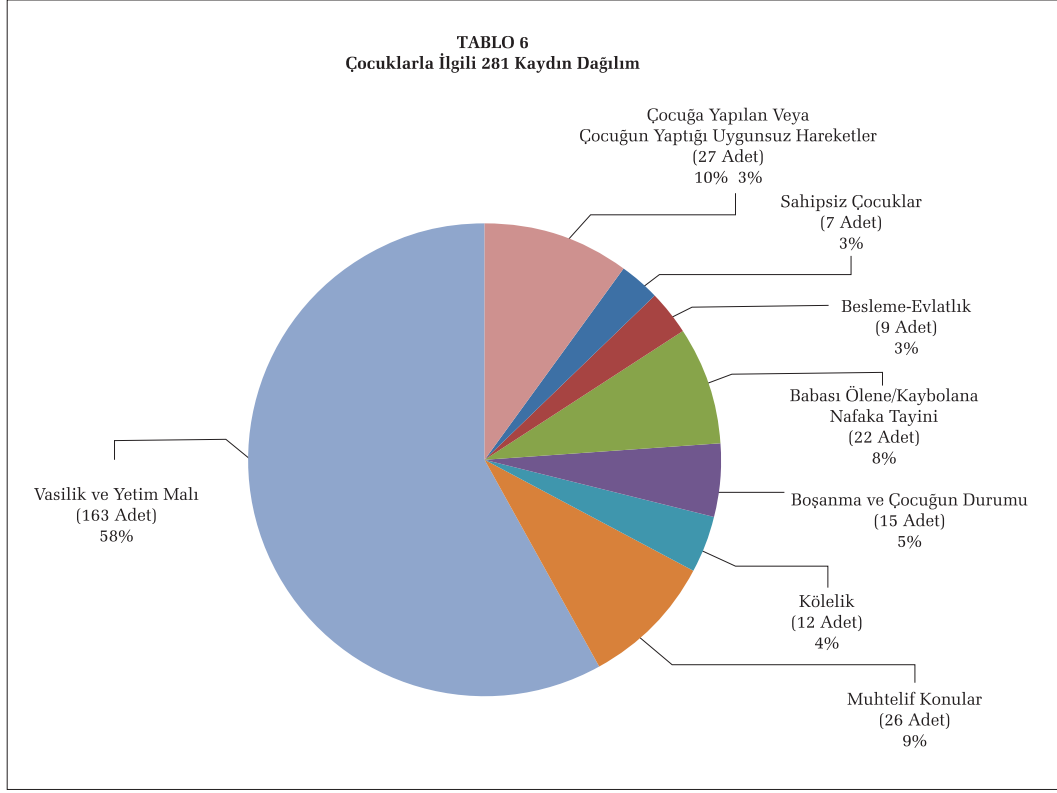
TABLO 5
Çocuklarla İlgili Kayıtların Konumu

XVI. Yüzyıla ait 10 adet Üsküdar Kadı Sicilleri incelendiğinde çocuklarla ilgili 281 kaydın şu konulara ayrılabilirdiği görülmektedir; Vasilik ve yetim malı; babası ölene veya kaybolan çocuklara nafaka tayini; çocuğa yapılan veya çocuğun yaptığı uygunsuz hareketler; çocuğun bir başkasına besleme olarak verilmesi; sahipsiz çocuklar; boşanma davaları sonucunda çocuğun durumu ve diğer bazı hususi konular göze çarpmaktadır. (Tablo 6)

TABLO 6
Çocuklarla İlgili 281 Kaydın Dağılımı

Çocuk İsimleri

Kadı Sicilleri'nden yola çıkarak XVI. yüzyılda Üsküdar sakinlerinin çocuklarına genellikle hangi isimleri verdikleri ve ne tür hassasiyetler taşıdıklarını ulaşma imkânı bulunmaktadır. Bu minvalde çocuklarla ilgili 281 davanın incelenmesiyle isimler noktasında niceliksel olarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Ortalama 3 veya 4 çocuklu ailelerden oluşan XVI. Yüzyıl Üsküdar'ında, çocuklarla ilgili davalardan yola çıkarak, Müslüman kız çocuklarına en fazla Fâtıma (13) ismi; erkek çocuklara ise Mehmed/Mehemmed (24) ismi verilmiştir. Bunların yanı sıra Müslüman kız çocukları için tercih edilen isimler arasında Âişe (9), Emine (9), Aynî/Aynîşah (7), Hümâ (6), Hatice/Hacce(5), Nefise (3), Rahime (3) gibi isimlerin çoğunlukla tercih edildiği anlaşılmaktadır. Müslüman Erkek çocuklarla ilgili davalar incelendiğinde ise Mehmed/ Mehemmed isminin yanı sıra Mustafa (11), Ali (7), Hüseyin (6), Ahmed (4), Salih (3), Derviş (3), İbrahim (3) gibi isimlerin tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bugün de çokça kullanılan bu isimler aynı zamanda kesintisiz devam etmekte olan Türk-İslam kültürünün bir veçhesini göstermesi açısından da önemlidir. Zira çocuklara verilen isimler genellikle

Bir İstanbul ailesi,
M. Fuad

Peygamber Efendimiz (sav) ile ilgilidir. Üsküdarıda yaşayan Gayrimüslimler ise çocuklarına çoğunlukla Marula/Marola (3), Aleksi (3), Kostantin (2), Rine (2), Yani (2), Matyoz (2), Yorgi (2), Dimitri (2), Mihal (2) gibi isimler vermekteydiler.

Müslüman Kız Çocuk İsimleri

<u>İsim</u>	<u>Kullanılma Sayısı</u>
Fatma/Fatıma	13
Ayşe	9
Emine	8
Aynî/Aynîşah	7
Hümâ	6
Hatice/Hacce	5
Nefise - Rahime	3'er adet
Ümmi - Raziye - Safiye	2'şer adet
Şahbula - Rabia - Narinşah - Zahide - Hesna - Rukiye - Nisa - Teslime - Hürrem - Şahi - Dürricihan - Elif - Saliha - Kamile - Meryem - Fati - Selime - Halime- Tenzile - Hanzade	1'er adet

Müslüman Erkek Çocuk İsimleri

<u>İsim</u>	<u>Kullanılma Sayısı</u>
Mehmed	24
Mustafa	11
Ali	7
Hüseyin	6
Ahmed	4
Salih - Derviş - İbrahim	3'er adet
Sefer - Zeyni - Seydi - Veli - Nurullah - Abdülkerim - Mahmud	2'şer adet

Baki Muharrem - Hasan - Pazarlı - Musa - Abdullah - Muslu - Zülfi - Murad - Osman - Abdurrahman - Gaybi - Behram - Süleyman - Yusuf - Çalabvermiş - Yunus - İskender - Memi - Durmuş - Haydar - Şaban - İshak - Yahya - Abdi - Bayram	1'er adet
---	-----------

Gayrimüslim Çocuk isimleri

<u>İsim</u>	<u>Kullanılma Sayısı</u>
Marula - Aleksi	3'er adet
Kostantin - Rine - Yani - Matyoz - Yorgi - Dimitri - Mihal	2'şer adet
Perine - Simone - Andriya - Kirana - Hırısari - Andon - Trandofili - Manol - Aksatine - Sitane - Drani - Odoko - Dimo - Zabiye - Konatelo - Kokona - Udül - İrini - Nikola - Eftide	1'er adet

Çocukların Mekânları

XVI. Yüzyıl Üsküdar'ında, kendilerine çoğunlukla yukarıda listelenen isimlerin verildiği çocuklar nasıl bir mekânda yaşamaktaydı ve bu mekânın çevresinde ne gibi unsurlar vardı? İşte bütün bu soruların cevabına da kadı sicillerinin satır aralarında ulaşma imkânı vardır. Nitekim ev satışı ile ilgili bir dava veya komşular arasında yaşanan bazı anlaşmazlıklar, insanların nasıl bir ortamda yaşadıkları hakkında önemli bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Öncelikle belirtmelidir ki Üsküdar'ın nüfusu yüzyıl içerisinde, semtin çeşitli yerlerine genellikle saraylı kadınlar tarafından yaptırılan külliyele sayesinde giderek artmıştır. Bu külliyeleler, bazı konularda insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi onların bölgedeki yerleşimlerini de etkilemiştir. Nitekim genellikle içerisinde camiden muvakkithanesine, hamamına; çarşısından imaretine; mektebinden medresesine dönemin ihtiyaçlarının karşılanabileceği mimari yapıların olduğu külliyeleler, Üsküdar insanı için son derece önemi haizdir. Bu minvalde XVI. Yüzyılda Üsküdar insanının bazı ihtiyaçları Gülfem Hatun'un, Mihrimah Sultan'ın, Nurbanu Sultan'ın ve

daha nice varlıklı kişilerin kurmuş olduğu yapılar vesilesiyle sağlanmaktaydı ve Üsküdar insanının hayatı bu yapılar etrafında şekillenmekteydi. Üsküdar'da, bu türden kargir binaların çevresinde konumlanmış olan, ortalama bir insanın yaşadığı ve çatma⁵ tabir edilen evler genellikle ahşaptandı⁶. Bu evlerin kimisi erkeğin mülküyken kimisi de kadınlara aitti.⁷ Kadının mülkü olan evlerin kimisi miras yoluyla kendilerine intikal etmiş, kimisi de kadın tarafından satın alınmıştı. Az da olsa ev sahibi olmak isteyen kadınların kendilerine ait olan arazilerde ev yaptırdıkları görülmektedir. Nitekim Mehmed Paşa Mahallesi sakinlerinden Cemşid Hatun, Hüseyin adlı birinden 4.000 akça vererek kendisine ev bina etmesini istemiştir.⁸ Genellikle ahşap olan bu evlerin tek katlı olanlarının fazla büyük olmadığı, bir mutfağın yanında bir veya iki odadan müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların yaşadığı evler, tek başına bir bina olarak düşünülmemelidir. Genellikle etrafı avluya çevrili olan bu evlerin tuvaletleri avlunun içindeydi. Evin su ihtiyacı genellikle şahsa ait olan su kuyularından, bazen de komşularla müşterek kullanılan kuyulardan⁹ sağlanıyordu.¹⁰ Ayrıca şehrin bazı yerlerine yaptırılmış çeşmeler de su ihtiyacının karşılandığı önemli kaynaklardandı.¹¹ XVI. Yüzyılda insanların terekelerinden çıkan mum ve şamdanlardan anlaşıldığı kadarıyla aydınlanma da bu eşyalarla sağlanmaktaydı. Bazı evlerin yanında fırınların, hime odalarının (odunluk), kiler odalarının, ambarların, samanlıkların olduğu; gerekli ihtiyaçların da buralardan sağlandığı anlaşılmaktadır. Tek katlı evlerin bitişiğinde; 2 katlı olan evlerin ise alt katlarında yer alan ahırlarda genellikle camuş inek, tosun, sarı inek, buzağı, düğe, kara sığır inek, kara sığır öküz gibi hayvanlar bulunmaktaydı. Evlerin etrafında avludan başka genel olarak bağlar ve bahçeler vardı. Nitekim bu bahçelerde üzüm bağları, incir, armut, döngel gibi

5 "... Lisân-ı Türkî'de çatma ta'bir edilen tahtanı bir beyt ..." (Bkz. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H.987-988/M.1579-1580)*, Proj. Yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz.Hilal Kazan, Kenan Yıldız, İstanbul 2010, s. 203, hk. 365)

6 Turan Açık-Halil İbrahim Düzenli, "XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Evlerine Dair", *Büyük İstanbul Tarihi*, c.8, s.250-252.

7 XVI. Yüzyıl Üsküdar Kadı Sicillerinde (belirtilen 10 cilt) kadınlara ilgili olan 1298 kayıttan 398'i Müslüman kadınlar olmak üzere, 474 kayıt kadının ekonomik faaliyetleriyle ilgili konulardan oluşmaktadır. Bu 474 kayıttan 20'si gayrimüslim kadınlar olmak üzere 153 kayıt, kadınların ev alım-satım işlemleriyle ilgilidir.

8 İstanbul Kadı Sicilleri *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/M.1590-1591)*, Proj. Yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Rıfat Günalan, İstanbul 2010, s. 243-244, hk. 356.

9 *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 193, hk. 336; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil* s. 198, hk. 351.

10 *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 382, hk. 695; *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 121, hk. 158; *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 323, hk. 635; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 175, hk. 285; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 193, hk.336; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 198, hk. 351; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 203, hk. 365; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 208, hk. 378-379; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 226, hk. 424-425.

11 İstanbul Kadı Sicilleri *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H.956-969/M.1549-1556)*, Proj. Yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz.Orhan Gültekin, İstanbul 2010, s. 246-247, hk. 584; *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 303, hk. 764; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 268, hk. 532; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 308, hk.505; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 347, hk. 596; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 358-359, hk. 622.

Üsküdar'ın genel görünümü

“eşcar-ı müsmire” tabir edilen çeşitli meyve ağaçları, ceviz ve yemiş ağaçları¹² bulunmaktaydı¹³. XVI. Yüzyılda böyle bir ortamda hayatını devam ettiren çocuk, oyun oynamanın yanında ailesine gücü yettiği ölçüde yardım da etmekteydi.

Çocukların Beslenmeleri

XVI. Yüzyıl kadı sicilleri incelendiğinde kullanılan bazı ortak eşyaların olduğu görülmektedir. Çocuğun yaşadığı ortam açısından son derece önemli olan bu eşyalar; çeşitli renklerdeki yastıklar, döşekler, yorganlar, çarşaflar, minderler, işlemeli bohçalar, kilimler, halılar, heybeler, terlikler, taraklar, seccadeler, mum ve şamdanlıklar, kolan, urgan, çekiç, keser, bel, kazma, kürek, testere, nacak, bıçak, leğen, sabun, kalbur, el değirmeni, çuval, gibi gündelik eşyalardır.¹⁴ En az bu eş-

¹² Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s.70, hk. 13; Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 97, hk. 86; Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 121, hk. 159; Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, s. 63, hk. 44.

¹³ Turan Açık-Halil İbrahim Düzenli, *XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Evlerine Dair*, s.244-256.

¹⁴ Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 213-214, hk. 417; Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 286-288, hk. 546; İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M.1524-1530), Proj. Yön. M. Akif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Yasemin Dağdaş-Zeynep Berktas, İstanbul 2010, s. 121-122, hk. 209; Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil, s.123-124, hk. 210; Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil, s.154-156, hk. 234; İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H.940-942/M.1534-1536), Proj. Yön. M. Akif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, haz. Kenan Yıldız, İstanbul 2010, s.371-374, hk. 932; Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s.385-387, hk.

Bir Osmanlı aliesi eğlenirken, Mery

yalar kadar ortak olan mutfak malzemeleri de dönemin şartlarını ve bazı yemek türlerini anlamamız açısından son derece önemlidir. Zira bu bilgiler çocukların beslenme şartları, tükettikleri yemek çeşitleri hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır. Bu minvalde, XVI. Yüzyılda Üsküdar'daki insanların ne tür yiyeceklerle beslendiklerine dair birkaç örneği de içerisinde barındıran tereke örneği bu konuda bir fikir vermektedir. Buna göre 1520'lerde hayatını kaybeden Sâre Hatun'un terekesinde 1 kavanoz revgan (*yağ*), 4 testi hıyar turşusu, havlican turşusu, üzüm turşusu, 5 testi sirke, 5 testi pekmez, bir miktar böğrölce, birkaç çuval buğday, birkaç torba bakla, erik, asel (bal), gendüm (*buğdayın bir türü*), un, tarhana gibi gıda maddeleri bulunmaktadır.¹⁵ Diğer gıda maddeleri ise genel olarak biber, burçak, reçel, pirinç, nahut, pırasa, soğan, şalgam, havuç, marul, kestane, peynir, kavun, karpuz, patlıcan gibi yiyecek türleri bulunmaktadır.¹⁶ Ayrıca terekelerde tavuğun da sıklıkla zikrediliyor olması taze yumurtanın ve tavuk etinin tüketildiğini göstermektedir. Çorba, et veya sebze yemeği ve pilav İstanbul

954; Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 355-356, hk. 856; Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 583-585, hk. 1143.

15 Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil, s. 171-177, hk. 247.

16 Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 286-288, hk. 546; Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 109-110, hk. 19; Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 361-362, hk. 873; Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, s. 47, hk. 1.

Eyüp imalatı arabalar, İBB Şehir Müzesi

mutfağının önemli unsurları olup çorbalar; ak, tarhana, tavuk, badem, şekerli nardeng, buğday, pirinç, sebze gibi sıfatlarla anılmaktadır.¹⁷ Mutfakla ilgili olan ortak eşyalar da insanların nasıl yemek yaptıklarını ve hangi eşyalarla yemek yediklerini göstermesi açısından oldukça kıymetlidir. Nitekim tahta ve bakır siniler, sahanlar, normal ve dipli taslar, kuzu ve börek tepsileri, kızıl bakraçlar, ibrikler, büyük ve küçük el tavaları, maşrabalar, ekmek teknesi, testiler, tahta tabak-çanaklar, saplı, sapsız veya kepçe kevgirler, balık pişirme kapları, kaşıklar, rende, tencere, maşa, kuzu tepsileri ve kebab demirleri bu konu hakkında bilgi vermektedir.¹⁸ Terekelerde fazlaca yer alan minderlerden ve siniler de yer sofrası kültürünü yansıtan unsurlardır. Normal bir günde insanların gündelik hayatı sabah ezanıyla başlar, kuşluk vaktinde yukarıda zikredilen bazı gıda maddeleri ve mutfak eşyalarını kullanarak yemeklerini yerlerdi.¹⁹ Ahır olanlar hayvanlarıyla

17 Arif Bilgin, "Osmanlı Döneminde İstanbul Mutfak Kültürü", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, c. I, İstanbul 1999, s. 229-245.

18 *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 213-214, hk. 417; *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 242-243, hk. 469; *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 277-278, hk. 538; *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s.121-122, hk. 209; *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s.154-156, hk. 234; *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s.371-374, hk. 932; *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s.385-387, hk. 954; *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 355-356, hk. 856; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 583-585, hk. 1143.

19 İstanbul halkının kuşluk vaktinde ve ikinci namazından sonra olmak üzere iki öğün yemek yedikleri söylenmektedir. (Arif Bilgin, *a.g.m.*, s.234); Aile bireylerinin birlikte yemek yemelerinin ne kadar önemli olduğunun anlaşılması bakımından kendisiyle yemek yemeye gelmeyen karısını döven şahıs için bkz. (*Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s. 231, hk. 326, 327)

meşgul olurlar, terekelerden çıkan çeşitli eşyalardan da anlaşılacağı üzere ev dışında bağda bahçede bir çalışma hayatı da vardı. İkinci namazını müteakip akşam yemeğinin yenilmesinden sonra tekrar devam eden bu çalışmanın gün batımına doğru bittiği, yatsı namazından sonra bir sonraki gün için uykuya daldığını düşünmek pek de yanlış olmasa gerektir. İşte böyle yoğun bir hayatın içerisinde küçük çocukların annelerinin yanında, biraz daha büyük olanların cinsiyetine göre dönemin eğitim kurumlarına devam ettikleri ve boş zamanlarında da oyun oynadıkları, ailelerine yardım ettikleri düşünülebilir.

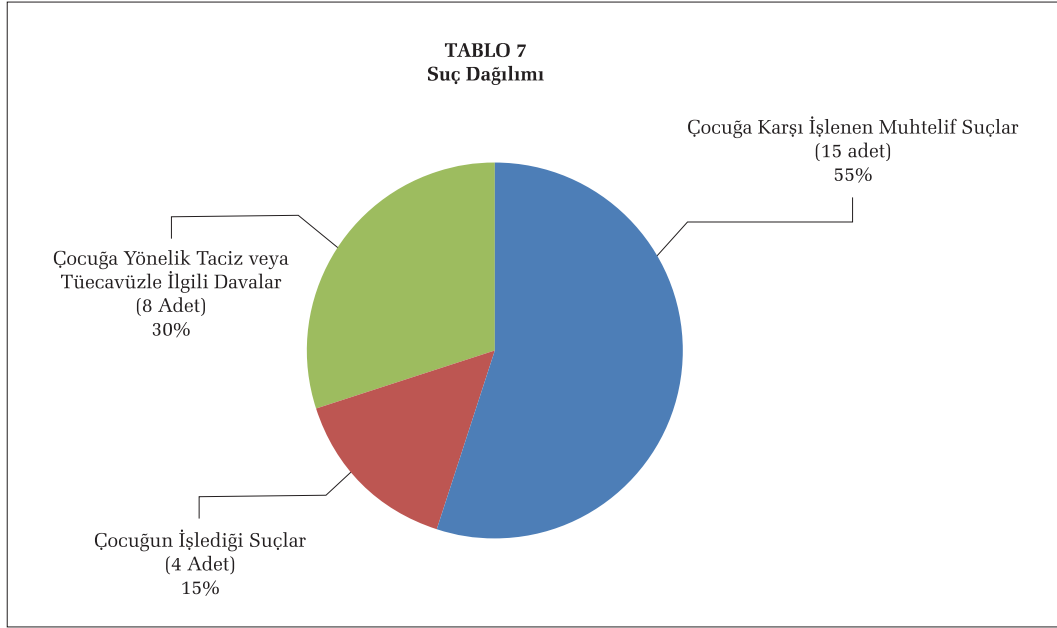
Çocuğun İşlediği veya Çocuğa Karşı İşlenen Bazı Suçlar

Her dönemde olduğu gibi, XVI. Yüzyılda da çocuğun işlediği veya çocuğa karşı işlenen bazı suçların kadı sicillerine yansıdığı da görülmektedir. Taranan 10 sicilde, çocukla ilgili toplam 281 kayıttan 27'sinin bu tür konularla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu 27 kaydı kendi içerisinde 3 ayrı alt başlığa ayıracak olursak öncelikle karşımıza “çocuğa yönelik taciz veya tucavüz” (8 adet) ile ilgili davalar çıkmaktadır. Bu davaların 6 tanesi Müslümanlarla ilgili, 3'ü de Gayrimüslimlerle ilgilidir. Asrın farklı yıllarına dağılmış olan bu davalardan 5'i ispatlanamamış, sonuçsuz kalmıştır. Çocuğa karşı işlenen suçlarla ilgili sürecin nasıl işlediğini anlamak açısından bir örneği ele alacak olursak; 1580'li yıllarda Fâtıma bt. Abdullah mahkemeye gelerek Rıdvan b. Abdullah'tan şikayetçi olmuştur. Bu minvalde 5 yaşında olan çocuğuna Rıdvan tarafından uygunsuz harekette bulunulduğunu iddia etmiştir. Rıdvan ise bu iddiaları, çocuğu görmediğini söyleyerek reddetmiştir. Bunun üzerine durum şahitlere sorulmuş ve Mahmud b. Menteşe ve Sadık b. Pazarlı adlı şahıslar, Rıdvanın çocuğu elinden tutup sahraya götürdüğünü gördüklerini söylemişlerdir. Çocuk da birkaç kişinin arasından Rıdvan'ı teşhis etmiştir. Rıdvan'ın bu suçundan dolayı ne ceza aldığı ise belirtilmemiş olup, suçun sabit olduğu kayıt altına alınmıştır.²⁰ Uygunsuz hareketlerle ilgili 27 kayıttan 4'ü “çocuğun yaptığı” uygunsuz hareketler alt başlığında toplanabilmektedir. Bu minvalde hırsızlık yapılması ve diğer bazı yaramazlıklar çocuğun yapmış olduğu ve toplumca uygunsuz görünen hallerdi. Çocuğa karşı yapılan uygunsuz hareketlerden diğerleri ise henüz doğmamış çocuğun düşürülmesine sebep olma; suçsuz yere bir çocuğun dövülmesi, çocuk kaçırmaya hadiseleri; çocuklara küfür/hakaret edilmesi gibi bazı kayıtlara ulaşmak mümkündür.

²⁰ Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, s. 159-160, hk. 306.

Hamile bir kadın,
Salutis

Çocuğun Eğitimi ve Diğer Bazı Durumlar

Çocuklarının ilk eğitimi şüphesiz ailede başlıyor, bilahare 5-6 yaşlarında yukarıda isimleri zikredilen mahallelerde bazı dinî bilgiler öğretiliyordu. Zira mahalle mescitleri, sosyal dayanışmanın ve basit anlamda dinî bilgilerin öğretilerek çocuğun yetişkinliğe hazırlandığı ilk eğitimin merkeziydi. Daha şanslı olan çocuklar ise büyük bir külliye'nin bir parçası olan mekteplerde eğitim alma imkânına sahip olurdu. Bu minvalde XVI. Yüzyıl Üsküdar'ında çocukların ilk eğitimi için, külliye'nin bir parçası olarak inşa edilen sıbyan mektepleri veya mahalle mescitleri, çocukların ortalama 9-10 yaşlarına kadar devam ettiği eğitim kurumlarıydı.²¹ Kadı sicillerinden de anlaşıldığına göre çocukların eğitimi ailenin sosyal ve ekonomik durumuyla yakından ilgiliydi. Zira bazı kız çocukları, anneleri tarafından eş ve annelik konusunda yetişkinliğe hazırlanır, bazı zengin aileler kız çocuklarının eğitimi için hoca tutarlar,²² bazen de ekonomik kaygılarla “*himaye ve terbiye*” için kız çocuklarının başka ailelerin yanına verildikleri görülmüştü. Bu minvalde 1578-1579'da Üsküdar'da Saliha bt. Ayşe Pervâne adlı kadının iki kızı, her gün ikişer akçe tayin olunarak Mehmed b. Yakub'a “*terbiye ve tashîh*” için verdiği görülmektedir.²³ Yine 1579'da Üsküdar'da, babası vefat etmiş olan

21 Çocukların eğitim gördüğü kurumlar bu makalenin amacını aştığından, sadece kadı sicillerine yansıyan unsurlar üzerinde durulacaktır.

22 M. Şevki Aydın, “Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi”, *Osmanlı*, c. V, Ankara 1999, s.222; Yahya Araz, *a.g.e.*, s.100-118,

23 *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 226, hk. 497.

Kız çocuklar ve hizmetçi, M. Fuad

Şâhi bt. İbrahim'in ninesi Mahgâh Hâtun bt. Bacık, torununu Hemsâye Hatun'a tebenni (*evlatlık*) olarak vermiş, Hemsâye Hatun da Şâhi'nin bakımını üstlenmeyi kabul etmiştir. Bilahare o tarihten itibaren Şâhi'nin nafakası, elbisesi ve diğer ihtiyaçları için günlük 1 akçe takdir edilmesi uygun görülmüştür.²⁴ Bir diğer örnek, Üsküdar'a bağlı olan Kandırlı kasabasındaki bir ailenin küçük kızlarını başka bir aileye vermeleriyle ilgilidir. Buna göre 1590'lı yıllarda Kandırlı Sultan bt.

²⁴ Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil, s. 100, hk. 89.

Kara Şaban kızı Hürrem'i, İstanbul'un Avrat Pazarı yakınlarında oturan Mehlika bt. Abdullah'a "terbiye ve iyallik" olarak vermiştir. Bu minvalde kız kardeşini Mehlika'ya teslim eden Hüseyin, ondan aldığı 300 akçayı da annesi Sultan'a teslim etmiştir.²⁵ Kız çocukları için durum böyleyken erkek çocukları için eğitim noktasında medreseye devam etme, devletin ilmiye sınıfına dahil olma veya bir ustanın yanına çırak olarak girip bir zanaatta kendini geliştirme imkânları bulunmaktaydı.²⁶

Ailenin Durumu ve Çocuk

Anne-babanın ölüm veya boşanmaları çocuklar için bazı meseleleri gündeme getiriyordu. Bunlardan ilki babası vefat eden çocukların doğal vasisini de kaybediyor olmasıdır. Çocuklar, kendi başlarına hareket edebilecekleri yaşa kadar her türlü hakkını koruyacak, gerektiğinde kendi adına hareket edecek bir vasiye ihtiyaç duyarlardı. Bir diğer mesele ise ölüm veya boşanma ile sona ermiş bir evlilikten sonra çocuğun bakımı ve büyütülmesidir. Nitekim çocuklarla ilgili kadı sicillerine yansıyan davalar genellikle bu iki mesele etrafında cereyan etmektedir.²⁷ Üsküdar Kadı Sicilleri'nde de çocuklarla ilgili vasilik ve hıdâne (çocuğun bakımı ve büyütülmesi) meselelerini fazlaca bulmak mümkündür. Bu minvalde Üsküdar'da babası vefat eden Nefise'ye, babasının yerine müteveli olan Süheyl vasî tayin edilmiş ve babasından kızına miras kalan 4.621 akçeyi Süheyl teslim almıştır.²⁸ Yine Seman Ağa mahallesinde babası vefat edince doğal vasisini kaybeden Ümmî bt. Hacı Kabil'e 1579 yılında vasî olarak müezzin Nebi Halife tayin edilmiştir. Ancak Nebi Halife'nin bir süre sonra vasilik hizmetini edadan aciz kalınca çocuğun hukuki olarak korunması amacıyla mahkeme, Ümmî'nin annesi Aynî Hatun'u vasî tayin etmiş, Aynî Hatun da küçük kızın mallarına sahip çıkmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için söz vermiştir.²⁹ Bir çocuğa vasî tayin edilmesi, öncelikle o çocuğunun hayatını idame ettirmesiyle ilgili olmasına rağmen, ailesinden çocuğa kalan malların vasî tarafından, çocuğun belli bir yaşa gelme-

25 *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 482-483, hk. 911. Konu ile ilgili seçilmiş olan bazı kayıtlar ekte verilecektir.

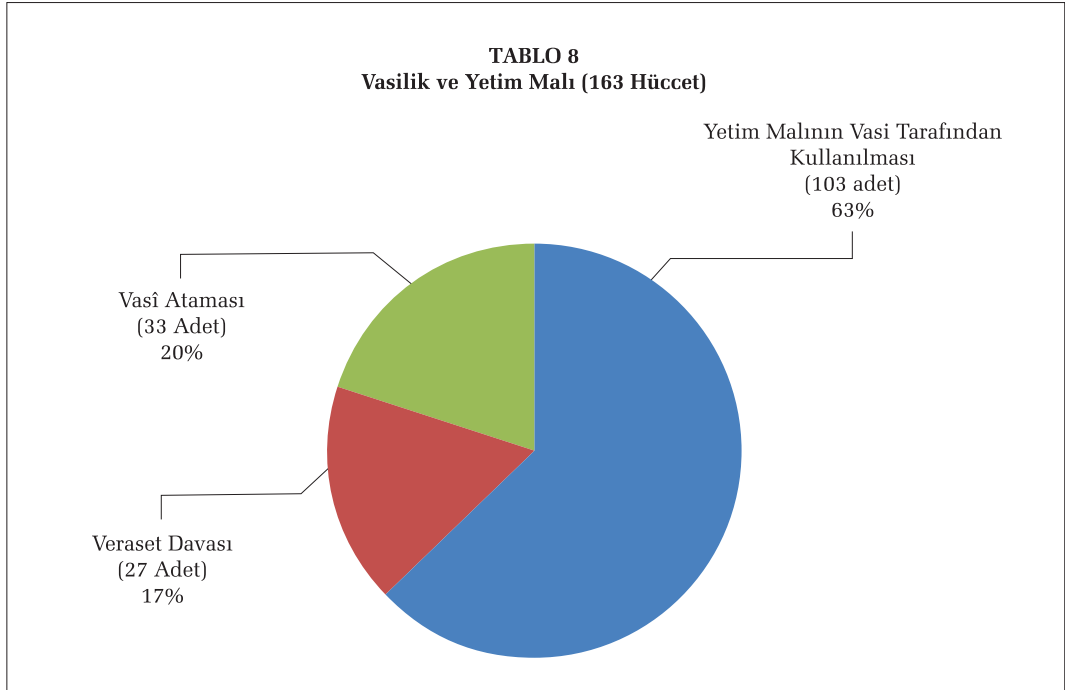
26 XVI. Yüzyıl Üsküdar Kadı Sicilleri'nde kadının kitapla ilişkisi hakkında 3 ayrı kayıt bulunmaktadır. Bunlardan ilki kadının bir adama kitap pahasından 50 akça borcu olması (Bkz. *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil*, s.276, hk. 671); iki şahsın bir kadından bir yıl vadeyle 4.500 akçaya kitap alıp evlerini rehin göstermeleri (Bkz. *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 206, hk. 267); son olarak da bir kadının diğer bir kadına ev hibe edip Mushaf-ı Şerif almasıdır (Bkz. *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 110, hk. 39).

27 Yahya Araz, *a.g.e.*, s.52.

28 *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 317, hk. 618.

29 *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 92, hk. 69. 16. yüzyıla ilgili taranan Üsküdar Kadı Sicilleri'nde 33 vasi tayininden 2'si Gayrimüslim olmak üzere 15 dava yetim kalan kız çocuğuna bir yakınının vasi tayin edilmesiyle ilgilidir. Konu ile ilgili seçilmiş olan bazı kayıtlar ekte verilecektir.

sine kadar, idare edilmesini kapsıyordu. Bu minvalde taranan kadı sicillerinde çocuklarla ilgili 27 adet veraset davası, 103 adet de yetim malının atanmış vasi tarafından kullanılması ile ilgili kayıt bulunmaktadır³⁰.

Çocuklar için bazı meseleleri gündeme getiren olaylardan biri de hiç şüphesiz aile içerisinde yaşanan anlaşmazlıklar ve boşanma sürecine kadar uzanan hukuki meselelerden doğan konulardır. Yaşanan anlaşmazlıklar ve boşanma sebepleri, çocuk açısından mahkemeye konu olacak bazı meseleleri gündeme getirmesinin yanında, ailede yaşanan bu tür sıkıntıların da muhatabı olması açısından da oldukça önemlidir. XVI. Yüzyıl Üsküdar'ında, nüfusa oranla fazla olmasa da, karı-koca arasında yaşanan bazı sıkıntılardan dolayı ailelerin dağıldığı görülmektedir. Evliliğin son bulması sonucu ise kadının kendisine ve varsa çocuğa nafaka tayin edilmesi isteği, kocasının nikah sırasında kendisine vaat ettiği mehir³¹ borcunu istemesi gündeme gelirdi. Ancak genellikle evlilikler, kocanın “*nafaka-i iddetden ve mehrinden ve sâir da'vâdan ferâgat etmek üzere hul' ederse bâyin talâk boş olsun*” demesi; karısının da, “*nafaka-i iddetden ve mehrimden ve sâir da'vâ ve zevc ile zevceyn arasında olan da'vâdan ferâgat ettim*” demesiyle sonuçlanmaktaydı. Bu minvalde XVI.

30 Konuyla ilgili seçilmiş olan kayıtlar, ekte verilecektir.

31 Mehir, nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına peşin (Mehr-i Muaccel) veya daha sonra (Mehr-i Muahhar) ödemek zorunda olduğu para veya mala denir. (Bkz. M. Âkif Aydın, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXVIII, Ankara 2003, s. 389.

yüzyıl Üsküdar'ında aileler hangi sebepten dağılmaktaydı ve bu dağılan ailenin bir parçası olan çocukların hukukî durumu nasıl belirlenmekteydi? Bu soruların cevabıyla ilgili kadı sicillerinde yer alan bazı kayıtlardan bilgi edinme imkânı vardır. Nitekim 1563'te Evliyâ mahallesi sakinlerinden Kumru bt. Abdullah mahkemeye gelerek kocası İskender b. Abdullah'ın kendisini demir maşa ile dövdüğünü söylemiştir. Durumu bir de İskender'den dinlemek isteyen mahkeme “*bana bre kâfir ve bre îmansız dediği için demir maşa ile darb ettim*” cevabını almıştır. Kumru ise günahsız olduğunu belirtmiş ve bu konuda kendisine yemin ettirilmiştir. Görülen o ki kadın için kocasından boşanmaktan başka çare kalmamış ve bir sonraki davada kocasının “*nafaka-i iddetden ve mehrinden ferâgat ederse bâyin talâk boş olsun*” demesi üzerine bu durumu kabullenerek boşanmışlardır.³² Yine 1583'te Ali b. Ahmed'i davasına vekil tayin eden Kamer bt. Minnet, mutlu bir yaşamları kalmadığı için kocasının kendisine talâk verdiğini, buna mukabil mehrini ve eşyalarını vermemekte inat ettiğini bildirmiştir. Recep ise karısıyla gerçekten mutlu bir hayatları kalmayıp Kamer'i dövdüğünü, bilahare karısının kız kardeşinin evine kaçtığını, eline geçseydi öldüreceğini söylemiştir.³³ Görüldüğü üzere bazı davalar evliliğin, hanede huzur kalmayıp kadına uygulanan şiddet sonucu sona erdiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan bazı kadınların da kocalarının namusuna hanel getirdikleri, evliliklerinin bu sebepten sonlandığı görülmektedir. Nitekim 1549'da Samandıralı Hurşide bt. Abdullah'ın bazı adamların karılarını ayartmaya çalışmış, kadınlar da bu durumu kocalarına söylemişler ve mesele mahkemeye yansımıştır. Bunun üzerine Mahmud b. Seyyid karısı Hurşide'nin mehrinden, iddet nafakasından ve her türlü davasından vazgeçmesi sonucu karısını boşamıştır.³⁴ Kadınla erkeğin boşanma sebepleri olarak diğer bir husus da kocanın evliliklerine şart koşmasıdır. Bu minvalde 1549'da Samandıra'dan Na'âlpaşa ile Huri Hatun mahkemeye gelmişler, Na'âlpaşa Huri'nin kendisiyle birlikte kaldığını ve kocası İskender'in “*kâfire gidip üç ayda gelmezsem üç talâk boş ol*” dediğini bildirmiştir. Şahitleri de dinleyen mahkeme ise 2 yıldır gelmeyen İskender'le Huri'yi boşama kararı almıştır.³⁵ Şartlı boşanma konusunda diğer bir örnek, 1564'te Bulgurlu'da meydana gelmiştir. Mustafa b. İskender, karısına Beşir adlı sipahinin evine varmaması konusunda

32 İstanbul Kadı Sicilleri *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil* (H.970-971/M.1562-1563), haz.Rıfat Günalan, İstanbul 2010, s. 200, hk. 346-347.

33 *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 82, hk. 94.

34 *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 100-101, hk. 113, 115, 116, 117. Mahmud ve Hurşide boşanmalarına rağmen bir süre sonra tekrar evlenmişlerdir. (*Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 104, hk. 127) Müslüman ve Gayrimüslim kadınların kocalarının namusuna hanel getirdiği için sona eren evliliklerden bazıları için bkz. *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 321, hk. 550; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 72-73, hk. 22, 23; *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s. 56-57, hk. 20; *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s. 277, hk. 480; *Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, s. 86, hk. 109; *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil* (H.990-991 / M.1582-1583), s. 206, hk. 440, 441.

35 *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 93, hk. 91.

Annesiyle birlikte mezarlık ziyaretindeki çocuk, Castellan

şart koşmuş; karısı Şahbula ise “*Beşir Sipahi'nin evine vardım, senden boş oldum*” demiştir. Bunun üzerine Mustafa “*inşâallah*” lafzıyla talâk verdiğini söyleyerek boşanmışlardır.³⁶ Boşanan bazı karı-kocalar da vardı ki tekrar evlenmek için mahkemeye başvurmuşlardır. Konuyla ilgili ilginç bir örnek 1583'te Kıptî taifesinden Sâdık'ın başına gelenlerdir. Mahkemeye gelen Sâdık, “*bundan akdem karındaşım olan Derviş nam kimesneye incinip min-ba'd evime getirirsem avratım Selcuk bt. İbrahim bayın talak boş olsun deyû şart ettikten sonra yine evime getirip şart yerin bulup mezkûre avrat benden bayın-i talak boş olup hala tecdid-i nikah taleb ederim*” diyerek şartlı olarak kendinden boşanan karısıyla tekrar evlenmek istediğini bildirmiştir. Mahkeme de meseleyi bilenlere sorduktan sonra tekrar evlenmelerine izin vermiştir.³⁷ Nitekim bazı örneklerden, boşananların bazen dışarıda gezmeleri, bazen aynı evde kaldıklarını öğrenen mahalle halkının konuyu mahkemeye taşımaktan çekinmediği görülmektedir.³⁸

36 Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, s. 314, hk. 660. Evliliklerine şart koşan bazı çiftler ile ilgili birkaç örnek için bkz. Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s.341, hk. 855; Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 99, hk. 111; Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil, s. 168, hk. 264; Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 331, hk. 561.

37 Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, s. 168, hk. 329. Tekrar evlenen karı-koca hakkında bazı örnekler için bkz. Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 104, hk. 127; Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil, s. 199-200, hk. 355. İkinci kez evlenip tekrar boşanan çift için bkz. Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, s. 192, hk. 397.

38 Boşandıktan sonra çeşitli vesilelerle şikayetlere konu olan şahıslar hakkında bazı örnekler için bkz. Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil,

Bunların yanında boşanma davasına konu olup da boşanmanın gerçekleşmediği durumlar da az değildir. Bu minvalde 1535'te Papuççu Ali mahkemeye gelerek karısı Hümâ'yı kendisiyle gelip yemek yemediği için dövdüğünü söylemiştir. Ayrıca “*işbu günden sonra muhkem darb ederim on iki yerde[n] başın yararım ve hem katl ederim*” diyerek karısını tehdit etmiş, ancak boşanmamışlardır.³⁹ Yine Üsküdar'ın Ma'mure Mahallesi'nden Mehmed b. Yahya eşine “*Bâli Hoca evine varırsan boş [ol] deyû şart*” koşmuştur. Aralarında 1583'te çıkan sıkıntı vesilesiyle mahkemeye gelmişler ve mahkeme karısı Ayşe'ye konuyu sormuş, o da Bâli Hoca evine gitmediğine dair yemin etmiş ve şarttan dolayı boşanma gerçekleşmemiştir.⁴⁰ Evliliğin sona ermesi, bazı davaları da gündeme getirmekteydi. Evliliğin muhâlaa yoluyla sona ermediği durumlarda kocanın boşadığı karısına ve çocuğuna karşı bazı sorumlulukları oluyordu ve kadın mahkemede bu hakkını rahatça arayabiliyordu. Nitekim Üsküdar'da bir süre evvel boşanmış olan Nefise, 1520'de mahkemeye vekil göndererek oğlu Mehmed'in nafakasından ve diğer ihtiyaçlarından aciz olduğunu bildirmiş, mahkeme de babanın günlük iki akça borcuna karar vermiştir. Tekrar mahkemeye vekilini yollayan Nefise, bu defa da iddet nafakasını talep etmiştir. Bu minvalde mahkeme Nefise Hatun'a üç ay on gün için yüz elli akça nafaka tayin etmiştir.⁴¹ Bilahare Nefise mehrinden kalan üç yüz akçayı da istemiş, Ali hibe eylediğini iddia etse de şahit bulamayarak mehri vermesine karar verilmiştir.⁴² Diğer yandan, kadının bütün haklarından feragat ederek boşanma talebinde bulunması, XVI. Yüzyılda Üsküdar da en çok rastlanan boşanma şekliydi. Bu bakımdan bazı annelerin çocuğunu da nafakasız büyüteceğini vurgulaması önemli bir husustur.⁴³

Ölüm veya sebepleriyle birlikte açıklamaya çalıştığımız boşanma ile sona ermiş bir evlilikten geriye kalan çocuklarının bakımı ve büyütülmesi (*Hidâne Hakkı*) konusunda, XVI. yüzyıl Üsküdar'ında önemli sayıda örnek bulunmaktadır. Henüz ergenlik çağına gelmemiş çocukların bakımı, himaye ve terbiyesi konusunda

s. 288, hk. 592; *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 136-137, hk. 249.

39 *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil* (H.940-942/M.1534-1536), s.231, hk. 226, 227.

40 *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 101, hk. 143. Çiftler arasında sıkıntı olsa da boşanmadıkları başka örnekler için bkz. *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 201, hk. 269; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 212, hk. 281.

41 *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 210, hk.413.

42 *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 298-269, hk.521. Diğer Müslüman ve Gayrimüslimlerin konu olduğu iddet nafakası, çocuğa tayin edilen nafaka ve mehir hakkında bazı örnekler için bkz. *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 115, hk. 32; *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 108, hk.123; *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil*, s. 112, hk.137; *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 82, hk. 58; *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 336-337, hk. 711.

43 Muhâlaa yoluyla boşanan eşler konusunda bazı örnekler için bkz. *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 218, hk. 320; *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 224-225, hk. 336; *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil*, s.78, hk. 12; *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil*, s.126, hk. 141; *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil*, s.228, hk. 421; *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 90, hk. 114; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 96, hk. 7.

birinin denetiminde olması gerekiyordu. Annesi babası boşanmış bir çocuğun hıdâne hakkı belli bir yaşa kadar genellikle annesine veriliyor, babasının malından çocuğu terbiye ve himayesi için belli bir miktar nafaka tayin ediliyordu. Bu minvalde Üsküdar ahalisinden Yaya Ahmed ve Kamer bt. Beytullah boşandıklarında Mehmed ve Hümâ adlı iki küçük çocukları bulunmaktaydı. Annelerinin himâye ve terbiyesi altında oldukları anlaşılan bu çocuklara babasının malından alınmak şartıyla 1592’de nafaka, giyim ve diğer ihtiyaçları için günlük üçer akçe tayin edilmiştir.⁴⁴ Yine 1592 yılında Râziye’nin annesi Sabire torununu nafakasız olarak terbiye edeceğini söylemiş; hatta kızı Râziye başka kocaya varırsa ve hıdâne hakkından vazgeçerse kendisinin nafakasız olarak torununun terbiyesine devam edeceğini bildirmiştir. Bilâhare küçük kızın dedesi de nafakasız kızı terbiye edeceklerini onaylamıştır.⁴⁵ 1580’de mahkemeye yansıyan bir dava ise daha önce boşanmış olan ailenin çocuğunun, babasından gizli yanına alan anneyle alakalıdır. Bu minvalde Bayezid Bey Üsküdar’da mahkemeye gelerek daha önce boşandığı Fahri bt. el-Hâc Ferhad’ın başkasıyla evlendiğini, bu nedenle eski karısının hıdânesinde olan kızı Saliha’yı alıp kendi evine götürdüğünü söylemiştir. Bilahare kendi haberi olmadan kızı Saliha’yı evinden alıp Mehmed’e emanet bırakan eski karısı ortadan kaybolmuştur. Sonuçta mahkeme, şahitleri de dinledikten sonra kızını Bayezid’e teslim etmiştir.⁴⁶ Bu ve diğer bazı özel durumlarda zaman zaman sıkıntılar yaşayan çocukların, en azından kendi kararlarını alabilecek yaşa gelene kadar koruyup kollandığı anlaşılmaktadır. Verilen örneklerden toplumdaki çocukların genelinin bu tür sıkıntılar yaşadığı asla düşünülmemelidir. Zira XVI. Yüzyılda giderek nüfusun arttığı ve ortalama 4000 kişinin yaşadığı Üsküdar’da mahkemeye yansıyan bu sorunların sınırlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Evlenme ve Çocukların Eğlencesi Düğünler

Gerek anne ve babasının desteğiyle, gerekse çevresindekilerin desteğiyle yetişkinliğe adımını atan şahısların, evlenme ve yuva kurma konusunda önlerinde hiçbir engel kalmıyordu. Zira “bekarlık” Osmanlı toplumunda hoş karşılanmayan, şüphe ile bakılan bir durumdu.⁴⁷ Evlenme, “*karı-koca arasında beraber*

44 *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 169, hk. 180.

45 *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 323, hk. 539-540.

46 *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil*, s. 235, hk. 445. Müslüman ve Gayrimüslim çocukların himaye ve terbiye edilmesiyle ilgili bazı örnekler için bkz. *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 169-209-210, hk. 274; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 262, hk. 403; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 138, hk. 107; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s. 629, hk. 1248. Konuyla ilgili seçilmiş olan bazı kayıtlar ekte verilecektir.

47 Osmanlı toplumunda çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci, toplumun “bekarlık” konusundaki algısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Araz, *a.g.e.*, s. 87-99.

İstanbul'da düğün alayı, Guer

yaşamaya ve yardımlaşmaya izin veren ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akit” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁸ Çeşitli İslam hukukçuları *Kur'an-ı Kerim* ve *Hadis-i Şerif*lerden yola çıkarak evlenmeye pek çok dini hükümler yükleseler de İslam hukukunda evlenme, kesinlikle dinî bir mekânda, din görevlisi tarafından yapılan bir merasimle gerçekleşen bir akit değildir. Evlilikte asıl olan, evlenmenin İslam hukukunda aranan şartlara uyularak yapılmasıdır. Bununla birlikte çoğu zaman nikahların şer'î hukukun temsilcisi tarafından kıyılmasıyla nikaha dinî bir hüviyet kazandırılmıştır.⁴⁹ Ancak kadı sicillerinde nikah kayıtları genellikle sınırlı sayıda bulunmaktadır. Üsküdar'da konuyla ilgili mahkemeye yansımış olan davalar bazı konularda yetişkinliğe adımını atan kızlar hakkında bilgi vermektedir. Nitekim 1563 yılında Üsküdar'ın Karamanlı köyünden olan Ahmed b. Hasan mahkemeye gelerek, nikahına aldığı Fatıma bt. Mehmed'in on altı yaşında olduğunu annesinin haber gönderdiğini söylemiştir.⁵⁰ Nikahlanan kızın düğün töreni ailelerin ekonomik durumuyla yakından ilgili olmalıdır. Üsküdar kadı sicillerinde ailelerin çeşitli yerlere düğüne gittikleriyle alakalı bil-

48 Muhammed Ebu Zehra'dan naklen M. Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2013, s.264.

49 M. Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.264-283.

50 *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil*, s. 380, hk. 858.

İstanbul'da bir düğün alayı ve çocuklar, Melling

gi kırıntıları bulunmaktadır. Bu bilgiler, hem yetişkinliğe adımını atan çocuklar açısından, hem de aileleriyle bu düğünlere katılan çocuklar açısından bir fikir vermektedir. Bu minvalde 1590'larda Kıptî taifesinden Çingenelerin düğünleriyle alakalı bir örnek bulunmaktadır. Buna göre Üsküdar'a eşkıyalarla baş etmek üzere tayin olunan hâssa yayabaşılardan Mehmed Subaşı mahkemede, Kıptî taifesinin içki içip yoldan geçen Müslüman hanımlarına uygunsuz harekette bulduklarını, yakalı dolama ve yeniçeri papucu giydiklerini söylemiştir. Bunun üzerine Kıptîler, "... *biz tersâne-i hâssa kalafatcılarız ve kimesnenin ehl u iyâllerine ulaşmadık lakin düğünde idik şürb-i hamr eyledik elan sarhoşuz...*" cevabını

vermişlerdir.⁵¹ Davaya aynı konu hakkında başka kişilerin de müdahil olmasıyla, Çingenelerin geçmişteki yaşantılarına ışık tutarak, dava şu şekilde cereyan etmiştir: “...Mahruse-i Üsküdar’da eşkiyayı hıfz için ta’yin buyurulan hassa yaya-başılardan fahru’l- akran Mehmed Subaşı çingene taifesinden Arslan b. Kurd ve Mehmed b. Şuca’ ve Kaplan b. Abdullah nam kabtiler ve nice nefer levendâtiyla ve zevceleri Sofyane ve Belane nam kabtiyeler ile ve sair nice çingeneler taifesi zevceleriyle bir yerde şürb-i hamr edip mezburun çingeneler sarhoş olup yollarda Müslümanların ehl ve iyallerine şer’a muhalif nice kelimat ettiklerinden bi-garaz Müslümanlardan ve sipahi taifesinden cemm-i gafir haber verdiklerinde her biri

51 Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 249, hk. 371.

yeniçeri papucu ve yeniçeri dolaması dahi giydiklerine bina'en na'ibu's-şer'i's-şerif huzuruna ihzar edip ber mucceb-i şer'-i şerif sual olundukda fi'l-hakika bu gece düğünde idik avretlerimiz ile bir yerde şürb-i hamr eyledik ve elan sarhoşuz deyu ikrar eylediklerinde böyle mubarek günde avretleriniz ile niçin bir yerde şürb-i hamr eylediniz denildikde mezburetan hatunlar iyi varırız şarab içeriz elinizden ne gelirse eylen deyu yeniçeri taifesine boz ırgadlırsız deyu şetm eylediklerinde müşarunileyh Mehmed Subaşı'nın yoldaşlarından Nasuh Beşe ve Mehmed Beşe ve Karagöz ve sairleri mezburun çingeneler avretleri ile kazaya ihzar olunup ve mahzarında da'va edip mezburetan çingeneler bize boz ırgadlırsız bizim zevcelerimiz hassa kalafatçılarında sizin gibi ..?.. kâdir dediklerinden sonra ve kendileri ve hatunları sarhoştur sual olunsun dediklerinde mezburun çingenelere ve zevcelerine mezburun yenicerilere ..?.. ve ırgad dediniz mi niçin böyle kelimât eylediniz denildikde mezburların ırgadlar ve (...) düğünde şürb-i hamr dahi eyledik deyu ikrar eylediklerinden müşterek haklarından gelmek gerek denilmekte sen de neye kâdirsin bizim hakkımızdan gelesiz deyu hücum edip ve şer'a muhalif nice kelimât ettiklerinden gayrı Üsküdar'ın sulehâsı meclis-i şer'de bunların e'fal ve evza'ın böyledir daima şürb-i hamr edip nâ-mahrem ile musahabet ve munaza'atdan hâlî değıllerdir bunların haklarından gelmezse fesad etmeleri mukarrerdir deyu meclis-i şer'de ihbarları mezburun yeniçeriler talebiyle kayd olundu ...⁵²

Üsküdar, İstanbul kültürünü de yakından tanıyordu. Nitekim kadı sicillerinde herhangi bir sorunu yansıtan davaların satır aralarında İstanbul'dan çeşitli sebeplerle Üsküdar'a gelen, Üsküdar'dan çeşitli sebeplerle İstanbul'a giden insan sayısı oldukça fazladır. Üsküdar kadınının, dolayısıyla da çocuğun ev dışındaki faaliyetlerinden bir diğeri de hiç şüphesiz düğün merasimlerine katılmaktı. Her ne kadar çeşitli sıkıntıların doğması sonucu mahkemeye yansıyan birkaç davadan başka elimizde bilgi bulunmasa da, mezkûr davalarda yer alan bilgilerden düğün merasimleriyle ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Nitekim bu konuyla ilgili 1550'de mahkemeye yansıyan bir dava, önemli bilgiler vermektedir. Buna göre Durasan b. Ömer, Hafsa bt. Abdullah'a bir altın boğmak emanet bırakmış, Hafsa ise bu emaneti kilidi olmayan sandığın içine saklamıştır. Emanet olan altın boğmanın sandıktan nasıl kaybolduğunu anlayamayan Hafsa ise savunmasında “... *Bilmezem esbâb içinde olup düğüne götürdük, aşurı köyde düğün evinde kaftan açıldı kaftan içinden ol e[v]de mi düşdü bilmezem ...*⁵³” diyerek farklı bir köye düğüne gittikleri bilgisini vermektedir. Bir başka örnekte, 1580'li yıllarda Üsküdar

⁵² Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 250, hk. 372.

⁵³ Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 171, hk. 345.

sakinlerinden Sefer b. Veli'nin evindeki bazı ziynet eşyalarının çalınması ile ilgili vermiş olduğu bilgiler konumuz açısından son derece önemi haizdir. Bu minvalde mahkemeye şikayette bulunan Sefer “...*Evim cemâ'ati İstanbul'a düğüne gidip ev hâlî iken Âbide ve Ayşe gelip bir gümüş bilezik ve bir çift altın küpe ve bir gümüş yüklük ve bir tane incili buğmuk ve bir çift gümüş halhal ve kırk elli tane akçe bu cümleyi sirkat edip gitmişler suâl olunsun...*⁵⁴” diyerek ev halkının tamamının düğün vesilesiyle İstanbul'a geçtiğini bildirmektedir. Mahkemeye yansıyan bu davalardan kadınların ve çocukların düğüne gitmesinin sorun olarak algılanmadığı anlaşılmakta, diğer başka sorunlar üzerinde durulmaktadır. Bu minvalde, her ne kadar İstanbul'daki gözlemlerini anlatıyor olsa da, düğün merasimleri hakkında bir İspanyolun yazdıkları bugünkü geleneğe de ışık tutacak önemi haizdir. Nitekim XVI. Yüzyılda 3 yıl İstanbul'da kalmış olan İspanyol kadınların düğünlerdeki faaliyetleri hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Buna göre gelinin annesinin ev ev dolaşarak komşu kadınları davet eder ve davet edilen kadınlar ilk gün, güveyin davul zurna ile yolladığı hediyeleri karşılarlar. Ertesi gün ise tekrar düğün evine gelip gelinle birlikte yemek yerler ve daha sonra gelini hamama götürüp yıkarlar. Bilahare saçlarına kına sürüp kendileri de sağ ellerinin başparmağıyla sağ kollarının bilek kısmını kınalarlar. Hamamdan dönünce kadın kadına, gelini ortalarına alıp geç saatlere kadar süren bir eğlence tertip ederler. Ertesi gün ise gelini almaya gelen sağdıçtan büyük bir tepsi almadan eve sokmazlar ve gelin dışarı çıkarıldıktan sonra onunla birlikte damadın evine giderek akşama kadar orada kendileri için serilmiş halı ve kilim üzerinde otururlar.⁵⁵ Gerek çocukların bu düğünlere de katılarak bu düğünleri bir eğlence aracı olarak görmeleri, gerekse çocukluk çağından yetişkinlik çağına geçmiş gençlerin evlenmeleri ve bir aile kurarak çocuk sahibi olmaları, konumuz açısından son derece önemlidir.

54 *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 138-139, hk. 256.

55 *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, Manuel Serrano (haz.), Fuad Carım(çev.), İstanbul 1996, s.93-95.